Soproni erdészeti régiségek.

Sopron lakosainak azokat a kiváltságokat és jogokat, amelyek alapján önkormányzati alapon mint városi polgárok megszervezkedhettek, IV. László király 1277-ben kiadott oklevele adta meg. A városnak, mint jogi személynek, nagyobb mérvű birtokszerzése ezzel az oklevélel indul meg.

Valószínű, hogy a várossá alakulás előtt is a város közvetlen környékén elterülő kertek, szántók, rétek, szőlők, legelők és talán egyes erdőfoltok is már soproni lakosok tulajdonában voltak, mert alig lehet elképzelni, hogy az akkori Sopron lakosai, ha mindjárt főleg iparosok és kereskedők voltak is, kezdetleges út- és kereskedelmi viszonyok mellett megélhettek volna anélkül, hogy az élelmezésükhöz szükséges anyagok egy jó részét maguk ne termelték volna. Gabonát, disznót, marhát hozhattak messzebbről is, de zöldséget, főzeléket, gyümölcsöt, baromfit, tojást, tejet stb. maguknak kellett termelni és ehhez okvetlen kellett a föld is. Az egyes polgároknak tehát valószínűleg már a városi megszervezkedés előtt is volt földbirtokuk, azonban a köznek a birtokszerzését IV. László említett oklevele indította meg. Ezzel az oklevéllel ugyanis a városhoz csatolta a mai Lővérek helyén lakott királyi nyilasok által birtokolt területeket: a Lővérek vidékét, a mai Károlymagaslat, Vashegy és Nándormagaslat környékén fekvő szántók, gyümölcsösök, szőlők és erdők ama részeit, amelyek még nem voltak soproni lakosok birtokában. Ezek az erdőrészletek tekinthetők tehát valószínűleg a köz első erdőbirtokai gyanánt.

A Bánfalva körül fekvő erdők, úgylátszik, közvetlen a László-féle oklevél kiadása után kerültek a város birtokába, mert míg 1277-ben még mint királyi várföld szerepelnek, addig már 1291-ben III. Endre király egy oklevele mint soproni birtokot tárgyalja. Ebből joggal következtethetünk arra, hogy a mai Hétbükkfa, Várhely és Ultra nevű erdőrészeket még szintén IV. László adományozta a sopronialknak. A Nándormagaslattól délre és nyugatra egészen a Büdösforrásig és az Istenszékéig elterülő erdők a középkor végéről való okmányokban sokat emlegetett Egered nevű birtokhoz tartoztak. Ennek az erdőnek legnyugatibb részei, a Házhegy, a Tövissüveg, a Ferencforrás és a Kányaszurdok vidéke, már 1355-ben a város tulajdonában voltak és valószínűleg vásárlás útján lettek azzá; a déli részek, a Kecskepatak vidéke és a katonai lőtér melletti és mögötti részeket pedig, tehát azokat, amelyek Harka községgel határosak, Harkai Péter és fia Istvántól vették meg a sproniak 1389-ben 200 font denárért. („*Umb 200 pfund pfennig*"; innen jöhet a lőtér mellett fekvő erdő mai német neve: *Pfennigwald.*) Az Ágfalvától nyugatra fekvő

erdőket Ágfalva községgel együtt 1377-ben vásárolták meg elődeink a Dági család tagjaitól, még pedig Dági Péter fia Miklós birtokrészét 1050 aranyforintért, Dági Lőrinc és fia János birtokrészét 713 aranyforintért és Dági Lőrinc leánya, Anna asszony birtokrészét 745 forintért.

Ezek az erdők mind a várostól délre és nyugatra terülnek el.

A várostól keletre és északra fekvő erdőket a következő sorrendben szerezték meg őseink. A Balf körüli erdők egy részét a falu felével Róbert Károly királytól kapták adományul hű szolgálataik elismeréséül, a falu másik felét a hozzátartozó erdőkkel 1366-ban vették meg Ikervári Péter fiaitól, Jánostól és Páltól. Ezek a Szárhalom-erdő keleti részét alkotják. Ennek az erdőnek északnyugati, a mai Tómalom körüli részei a középkorban a mai Kőhíd-telep táján volt Págya nevű birtokhoz tartoztak, amelyet a soproniak 1324-ben Págyai László özvegyétől vásároltak meg. Fertőmeggyes községét 1385-ben a hozzávaló erdőkkel Mária királynő, Nagy Lajos leánya és Zsigmond felesége ajándékozta elődeinknek a Szent Koronához való hűséges ragaszkodásukért. A mai Dudlesz- (régen „*Durlas*"-) erdőt Kelénpatak községgel együtt 1416-ban a bécsi Weisbacher-családtól vásárolták meg Sopron város polgárai. Legutoljára Lépesfalva község jutott a város birtokába, a körülötte elterülő erdőkkel együtt, vásárlás útján, 1547-ben.

Lépesfalva vásárlásával befejeződött a város mai birtokállományának megszerzése. Ezután a város már nagyobb birtokot szerezni nem tudott.

Az előadottakból nyilvánvaló, hogy Sopron város már a középkor végén, illetve az új kor elején tekintélyes erdőbirtok ura volt. Ezt az erdőbirtokot kereken 15.000 katasztrális holdra becsülöm. Ezek az erdők nemcsak a város körül, hanem a város nyolc úrbéres községe: Harka, Bánfalva, Ágfalva, Lépesfalva, Kelénpatak, Fertőmeggyes, Balf és Kópháza körül terültek el és nemcsak a városi polgárok, hanem a város úrbéreseinek faszükségletének a kielégítését is szolgálták. (A fentiekben Kópháza megszerzésére azért nem tértem ki, mert az a körül volt erdőkből semmi sincs már meg a város mai erdőbirtokában.)

Vitéz *Házi Jenő* dr., Sopron tudós levéltárosa, Sopron lakosainak számát 1430 táján 3500 lélekre teszi. Ugyancsak ő mondja, hogy a város lakossága a tizenötödik század második felében állandóan csökkent, egyrészt a huszita háborúk, másrészt Mátyás királynak Frigyes osztrák herceggel éppen Sopron vidékét zaklató háborúi miatt. Ezeken kívül a Lánzsér vidékén tanyázó rablólovagok is állandóan sarcolták a város lakosságát, amivel együtt járt a jómód apadása és a lakosság csökkenése is. Ezek alapján talán nem tévedek nagyot, ha 1500 körül a város

lakosainak számát 3000 lélekre, az akkor még csak hét úrbéres község lakosságát pedig 1000 lélekre teszem. Az általam 15.000 holdra becsült akkori erdőbirtoknak tehát 4000 embert kellett tüzelővel és épületfával ellátni, vagyis egy lélekre 3.75 k. hold erdő évi fatermése jutott. Az erdők egy holdjának évi fahozamát csak 1 m³-re téve és egy családra öt családtagot számítva, minden családnak évenként 18.75 m³ fa jutott, ami akkoriban legalább 10 jókora szekérrakományt tett ki és a mai mértékben 25 ürm-nek, vagy 125 métermázsa fának felel meg. Nyugodtan állíthatom tehát, hogy a város erdőbirtoka a XV. századbeli lakosság faszükségletét bőven fedezhette, különösen, ha még figyelembe vesszük azt, hogy a primitiv lakásviszonyok mellett sokkal kevesebb tüzelő kellett, mint ma és hogy a polgárok a szőlők évi nyesése által még igen tetemes rőzsetüzelőhöz jutottak. Ez azonban csak a tüzelőre vonatkozik. Mert míg a városi erdő a tüzifán kívül az építkezésekhez szükséges keményfaanyagot is bőven tudta adni, addig a fenyőfából, puhafából való minden építőanyagot már őseink is kénytelenek voltak idegenből vásárólni, mert — mint utóbb be fogom bizonyítani — a városi erdőkben akkor sem voltak számottevő fenyvesek, mint nem voltak a mult század közepéig, tehát deszkát, lécet és zsindelyt a városi erdő adni nem tudott.

Hogy ezt az erdőbirtokot, amely vagyonközösségi alapon közbirtokossági erdő volt, hogyan használták a város polgárai és úrbéresei, hogy volt-e rá előírás, mennyit, mikor és hol vághat saját szükségletére az egyes és kellett-e ezért valami váltságot fizetni, vágatott-e a város saját üzemében fát, kapott-e valaki az akkori elöljáróságból ennek a nagy birtoknak közvetlen felügyeletére és az abban való rendtartásra külön megbízást stb., erre az akkori időkből ránkmaradt írások egyenes feleletet nem adnak.

Közvetve kaphatunk azonban ezekre a kérdésekre feleletet, illetve felvilágosításokat azokból a számadásokból és jegyzőkönyvekből, amelyek a város életéből 1400-tól 1541-ig ránk maradtak. Ezeket v. *Házi* Jenő dr., „Sopron szab. kir. város története" című művének II. rész 2. kötetében tette közzé.

A jegyzőkönyvek keletkezésének megértéséhez tudnunk kell, hogy abban az időben a város közigazgatásának fejei a polgármester és a városbíró voltak (*„ambtleutt"*), akik mellett állandóan tizenkét tanácsúr (*„ratherren, beizitzer"*) állott, mint a belső tanács tagjai, akik a polgármesterrel és a városbíróval együtt a város ügyeit vitték. Fontos kérdések elintézése előtt behívták a polgárok összességét képviselő, 24 tagból álló külső tanácsot (*„vierundzwainziger"*) és annak a véleményét is meghallgatták a végleges döntés előtt. Ezt a tisztikart, amely a városi önkormány-

zat főszerve volt, évenként újra választották a mindig Szent Márk napján, április 25-én tartott közgyűlésen. Ezt a közgyűlést a polgárok összessége alkotta és az elöljáróság megválasztásán kívül itt joga volt minden városi polgárnak minden városi ügyről beszélni, panaszokat és kívánságokat előadni (mint akárcsak a mai költségvetési vitáknál), azonban határozatakkal dönteni joguk nem volt. Az ilyenkor előadott kívánságokról és panaszokról csak a belső tanács volt jogosult dönteni és hogy nem mindig honorálták a köznek a kívánságait, azt abból látjuk, hogy ugyanaz a kívánság vagy panasz sokszor ismétlődik a jegyzőkönyvekben.

Összesen 24 jegyzőkönyv maradt ránk, amelyek az 1455., 1496., 1507—8., 1513., 1523—1541. évekből valók. Az ugyanabban a kötetben közzétett számadások és számadástöredékek az 1400—1431. évi korszakból valók, tehát majdnem egy századdal előbbről, mint a jegyzőkönyvek. Ez azonban nem akadálya annak, hogy a számadások adataiból levont következtetések a jegyzőkönyvek korára érvényesek lehessenek.

Az első, amire a jegyzőkönyvekben található felszólalásokból következtethetünk, az, hogy elődeink — bár, mint fentebb kimutattam, a városi erdő bőven fedezhette a faszükségletet — mégis már akkor is nagy gondot fordítottak az erdők védelmére és követelték az elöljáróságtól az ezt célzó intézkedéseket. Igy az első ránk maradt jegyzőkönyvben a következő kívánságot terjeszti elő a polgárság:

„Item das die pawren in den dörffern darob seien di prunst in den welden zu leschen vnd zu wennden, darumb man in aus der kamer ain gut trinkgelt geben sol vnd sew sullen erforschen, von wann solhe prunst auskömen sey, dadurch man solhs gelts widerumb mug bekömenn.“[1]

Ugyancsak ez ügyben szólalnak fel 58 évvel későbben, az 1513. évi közgyűlésen a következőkben:

„Item ain gmain will, demnach sy großen schaden mit der prunst der holtzer genommen, das man aigenntlich vleys ankër die so ursacher solher prunst seyhen, daz sy zu abtrag solhen schadens gehallten werdt.“[2]

Lehetséges, hogy ezeket az erdőtüzeket akkor is, úgy mint ma, az erdőn járókelők, az ott dolgozók vagy pásztorok okozták, de nekem erős a gyanúm, hogy ebben alighanem maguk a parasztok voltak a ludasok és ők gyujtották fel a vágásterületeket

[1] „Utasíttassanak a parasztok a falvakban, hogy az erdőtüzeket oltsák el és akadályozzák meg, amiért a városi pénztárból jó borravaló adassék nekik és nyomozzák ki, honnan keletkezett a tűz, hogy a felmerült költségek megtérüljenek.“ (Valószínűleg a bírságpénzekből gondolják).

[2] „A város közönsége kívánja, hogy — miután az erdőtüzek által nagy kárt szenvedett — különös gond fordíttassék e tüzek okozóinak kinyomozására, hogy azokat az okozott kár megtérítésére szorítani lehessen.“

és fiatal erdőket, hogy jobb és több legelőt biztosítsanak a marhájuknak, mint az igen sok helyen és későbbi századokban is előfordult nemcsak Sopronban, hanem mindenütt, ahol az erdőn legeltetni szoktak.

Szintén erdőtüzzel állanak összefüggésben és ezeknek szigorú megtorlását kívánják az 1540. évi jegyzőkönyvek, az előljáróság választásáról szóló pontban foglalt következő mondatok:

„Dann des herren Alexen halben ist ain gmain gschray ausgebrochen, alls soll er gmainer statt pedschadt misgebraucht und mit auslenndern wider den gmainen burgeraidt hanndtgsellschafft gehallten, des man aber nit lauter wissen hatt, sonnder ainem ersamen ratt mer dauon wissen sein soll. Daneben soll auch von seinem feur, so er vber beschehen verbott austragen lassen, groß, mercklich schäden in dem gehulltz im Warduschperg sich begeben haben. Daran ain ersame gmain groß beschwerdt tregt vnd ine derhalben auf vorgeendt beschaw vnd schätzung vngestrafft nit beleiben zu lassen begert, sonderlich vnd ist dieser vrsachen halben in erwelung ausgelassen worden, doch auff der herren ambtleutt vnd aines ersamen rats besser wissen vnd behertzigung.“[3]

Itt egy Gering Elek nevű tekintélyes városi polgárról van szó, aki a megelőző évben városbíró volt. Szokás lehetett, hogy a már egyszer ilyen magas hivatalt viselt urakat a következő évben legalább a belső tanács tagjává megválasszák. Erre a Gering Elekre azonban a felsorolt három vád miatt annyira megharagudtak, hogy ennél a tisztújításnál teljesen elejtették. Ugylátszik, a jó Gering Elek utóbb tisztázta magát az ellene emelt vádak alól, vagy megbocsátottak neki, mert 1541-ben több társával együtt már megint megválasztják *„zu rattherren vnd beisitzern“*, tanácsuraknak.

Az oknélküli vágást és az ezzel járó felesleges erdőpusztítást is rossz szemmel nézte a polgárok összessége és igyekezett azt megakadályozni. Erre enged következtetni az 1535-i jegyzőkönyv 21. pontja:

[3] „Elek úrról általában beszélik, hogy a város pecsétjével visszaélt és az általános polgáreskű ellenére külföldiekkel kereskedelmi társulásban állott, amit azonban a köz nem tud biztosan, de a tiszteletreméltó tanács többet tudhat róla. Emellett azt is mondják, hogy az ő tüzétől, amit tilalom ellenére kihordatott, nagy és érzekeny károk történtek a Warduschpergen (Warischberg, ma Károlymagaslat). Ezt a város közönsége súlyosan sérelmezi és kívánja, hogy előzetes szemle és becslés után büntetlenül ne hagyassék, mivel ilyenek miatt előbb már másokat is súlyosan megbüntettek és a választásból kihagyták, de mégis a főtisztviselők (polgármester és városbíró) és a tiszteletreméltó tanács jobb tudására bízzak ezt az ügyet.“ (Ezt úgy kell érteni, hogy a belső tanácsra bízták, hogy utóbb mégis beveszik-e a tanácsba, amire többször találunk esetet a jegyzőkönyvekben.)

„So hatt auch ain ersame gmain betracht, das die zein vmb die planntzsteyg vor Sannt Michel vnd anndern ortn hinfuran nit abgebrochen werden, sonnder beleiben sollen, damit nit von notten dieselben jerlich zuuernewen vnd die wälldt hiedurch zuuerödten, darauff soll ain ersamer ratt aufsehung vnd straff verordnen vnd sollchs offenlich veerueffen lassen.“[4]

A tanács ezt az ügyet nem vette komolyan és nem is tett semmit, mert az 1536 évi jegyzőkönyvben ez a kívánság majdnem szószerint megismétlődik a következő rosszaló hozzátoldással:

„Wiewoll auch das vorig jar diser artickl auch betracht, ist doch khain vollziehung geschehen. Ain arsame gmain versieht sich aber, es werde furterhin vollzogen werden.“[5]

A jogtalan vágást és erdőpusztítást kívánják megakadályozni az 1541. évi közgyűlésen ezzel a felszólalással:

„Item ledign personen vnnd anndern, so nit burger sein, soll verbottn vnd durch die herren ambtleutt aigentlich darauff aufsehen gehallten werden, das sy khain holltz fur sich vnd hiedurch anndern zuuerkhauffen in gmainer statt gehulltzen... wie villfeltig beschicht,.... hackhen.... bei großer straff, dann derhalben sich grose verördung der wälldt... zuertregt.“[6]

Ebből a felszólalásból már bizonyos erdőrendtartásra következtethetünk, mert eszerint csak nős városi polgároknak volt joguk a városi erdőben fát vágni és csak a saját szükségletükre. Nőtlen embernek és nem városi polgárnak erre joga nem volt, eladásra pedig senki sem vághatott fát.

Erdészeti szempontból a legérdekesebbek ezeknek a jegyzőkönyveknek ama helyei, melyek a *„panholcz, panwald“*-ról szólnak.

Ez a kifejezés — mint alább látni fogjuk — nem fedi azt a fogalmat, amit a mai német *„Bannwald“* és az azzal azonos jelentőségű magyar „véderdő“ akar kifejezni. Mert a soproni jegyzőkönyvek „paholtz“ kifejezése nem olyan erdőt jelöl meg, amelynek valamilyen alatta vagy mellette fekvő létesítmény vagy gazdasági érték védelmét kell szolgálnia, vagy elemi csapások meg-

[4] „Szóvá teszi a város közönsége, hogy a Szent Mihály előtti és más helyeken levő kiskertek körüli kerítések ne romboltassanak le, hanem továbbra is maradjanak meg, nehogy ezeket évenként felújítani és emiatt az erdőket pusztítani kelljen, erre legyen gondja a tiszteletreméltó tanácsnak, állapítson meg büntetést és hirdettesse ki nyilvánosan ezt a tilalmat.“

[5] „Bár ez a pont a mult évben is szóba került, nem hajtottak végre semmit. Elvárja azonban a közönség, hogy a jövőben végrehajtsák.“

[6] „Nőtlen embereknek és nem soproni polgároknak nagy büntetés mellett tiltassék meg, hogy — mint ez gyakran megtörténik — magoknak és tovább eladásra fát vágjanak a város erdejében és a főtisztviselő uraknak erre különös gondjuk legyen, mert ebből az erdők nagy pusztulása származik.“

előzése érdekében tartandó fenn és gondozandó, hanem olyan erdőt jelent, amelyben a tetszésszerinti vágást valamely oknál fogva beszüntették és megtiltották. Végeredményben tehát nem *védő*, hanem *védett* erdőt jelent.

Ezzel a kifejezéssel először az 1455. évi, tehát mindjárt az első jegyzőkönyvben találkozunk:

„Item auch ist betracht, das der wald im Durlos furbaser gehait sol werden vnd panholcz sein vnd wer ausserhalb der herren willen darin fert, den wil man an leib vnd an gut swerlich straffen.[7]

Itt a polgárok összessége azt a kívánságát fejezi ki, hogy a Dudlesz-erdő ne most, hanem később vágassék le és tilos erdő legyen. Hogy ennek a tilalmazásnak mi legyen a célja, arra ez a felszólalás még feleletet nem ad, de megkapjuk az 1526. évi jegyzőkönyv következő pontjában:

Item in verganngen jaren ist betracht, das weder burgermaister, richter, ratherren, geistlich noch welltlich on erlaubnus vnd notdurftig sachen vnd paw in die pannhöltzer faren sollen, aber das haben Caspar Kolb alltstatrichter, ettlich pharrer vnd annder nit gehallten. Will ain gemain ernstlich die vnd all, so hieran vbertreten, gestraft werden, wie sich geburdt vnd auf kunftig kainem mer, welcher der ist, nymand ausgenommen, gestätt werde.“[8]

Ebből már világosan látjuk, hogy az elöljáróság adhatott ugyan engedélyt a tilos erdőben való favágásra, de csak *„notdurftig sachen vnd paw“*, különös szükséglet és *építési* célból. Hogy az építési célon van a hangsúly, azt teljes biztonsággal megállapíthatjuk az 1541. évi jegyzőkönyv 16. pontjából:

„Sich beschwärt ain gmain, das inen in die panhölltzer zu faren verpotten, wie es dann mennigclich verpotten sein solle, aber ettlich, alls der herr pfarrer, herr burgermaister, richter, Mert Pesser, Soos Ferentz, Michel Raidel, Prasch Ambross auch vmb prennholltz frei darein faren vnd nit gepfenndt werden vnd so inen ain vnwissender khnecht nachferrt, so wird er gepfenndt, wie dann der herr Reiss Ruprechten Franckhn khnecht pfenndtn lassen, so den obbenennten allen mit seinen wagen nachgeuollgt

[7] „Az is szóba került, hogy a Dudlesz-erdő ezentúl későbben vágassék le és tiloserdő legyen és hogy aki abba a tanácsurak engedélye nélkül szekérrel jár, az súlyos testi és vagyoni büntetés alá essék.“

[8] „A mult években is már szóvátétetett, hogy sem a polgármester, sem a városbíró, sem a tanácsurak, sem papi, sem világi egyének engedély, különös ok és építési szükséglet nélkül ne járjanak szekérrel a tilos erdőbe és hogy ezt Kolb Gáspár volt városbíró, egynéhány pap és mások be nem tartották. Nyomatékosan kívánja a közönség, hogy ezek és mindenki, aki ezt a tilalmat áthágja, megbüntettessék és hogy a jövőben ez senkinek, bárki legyen is az és senki kivéve, meg ne engedtessék.“

vnd der herr Reiss hab das pfanndt noch beihenndig. Demnach ainer gmain entliche mainung, dieweill die panhölltzer ainem verpotten, sollen sÿ menigclich niemand ausgenommen verpotten sein vnd beleiben vnd so ainer gepfendt, sollen die anndern auch gepfenndt oder dem ainem sein pfanndt auch widergeben werden, dann die panhöltzer zu hoher notturfft des gepeuss vnd nit *zum prennen sein pännig gemacht worden.*"[9]

Az idézettekből világosan következtethetünk arra, milyen jókor észrevette a veszélyt Sopron város polgársága, hogy ha erdeiben a tüzifavágást minden korlátozás nélkül megengedi, az egész erdőből lassanként minden erősebb méretű fa kipusztul. Az erdőbe járó polgár t. i. mindig a legerősebb fát fogja tüzelőnek levágni, mert így telik meg leggyorsabban a szekere és így jut a legkiadósabb tüzelőhöz. Minthogy pedig a házak építéséhez akkoriban sokkal több fa kellett mint ma, és mivel a város megerősítését szolgáló építmények: sáncok, árokbiztosítások, védőcölöpök, a várfalak belső oldalán futó védőfolyosók, bástyák, tornyok, felvonóhidak stb. építése és fenntartása igen sok kemény épületfát vett igénybe, azért valamikép gondoskodni kellett arról, hogy a városi erdő az erre alkalmas nagyobb méretű szerfát szolgáltatni is tudja. Ezt pedig másképp el nem érhették, csak úgy, hogy az erdő egy részében a vágást teljesen megtiltották és ott épületfát vágni is csak hatósági engedéllyel engedtek. Azt tették tehát már a régi soproniak is, amit a mai kor erdésze tesz, ha nagyméretű fát akar termelni: fenntartja az erdőt olyan hosszú ideig, amíg a fa a magas korral együtt a nagy méreteket is eléri és így szerfára alkalmassá válik.

Az eddigiek alapján azt mondhatjuk, hogy a soproniaknak már a középkor végén kétféle alakú, üzemmódú erdejük volt: olyan, amelyben a polgárok és valószínűleg az úrbéresek is tüzelőjüket vághatták és ezeket főleg kisebb méretű, sarjakból nőtt fák alkották, míg a másik nagyobb méretű öreg fákból állott, amelyek közt bizonyára sok volt a magról kelt. Ennek a felújítása

[9] „Sérelmesnek tartja magára nézve a város közönsége, hogy neki nem szabad a tilos erdőbe szekérrel járni, mint az mindenkinek tilos, de egyesek, mint plébános úr, a polgármester úr, a városbíró, Pesser Márton, Soos Ferentz, Raidel Mihály, Prasch Ambrus még tüzifáért is szabadon járnak oda és nem zálogoltatnak meg és ha valameely tudtlan szolgalegény ezek után oda hajt, úgy megzálogolják, mint ahogy Reiss úr (polgármester volt a megelőző évben) Franckh Ruprecht szolgáját is megzálogoltatta, mikor a fentnevezettek után a maga szekerével is odahajtott és a zálog még ma is Reiss úr kezében van. Ezekután most már a közönségnek végleges akarata, hogy a tilos erdőbe szekérrel járni mindenkinek tilos legyen és maradjon és ha az egyiket megzálogolják, a többit is zálogolják meg, vagy adják ennek is vissza a zálogát, mert a tilos erdők *a nagy építési szükséglet* miatt tilalmaztattak és nem tüzelésre valók."

is, legalább részben, magról történt, természetes úton és az ilyenben csak engedéllyel lehetett fát vágni. A előbbi a mai sarjerdőnek, az utóbbi a mai szálerdőnek felelne meg.

A jegyzőkönyveknek számtalan adata tesz bizonyságot arról, hogy elődeink az utóbbiakat, a *„panhöltzer"*-eket nagyon féltették. Ennek igazolására felhozom még azt, hogy a ránk maradt 24 jegyőkönyv közül nyolcban figyelmezteti nyomatékosan a polgárság a város elöljáróságát arra, hogy az erdők egy részének tilalmazása céljából hozott határozatok betartására szigorúan ügyeljen és személyválogatás nélkül a legnagyobb szigorral járjon el mindenki ellen, aki a tilalmak ellen vét. A nyolc jegyzőkönyvben található kilenc ilyen tartalmú felszólalás közt háromban személyek nevének, vagy legalább hivatalos állásuknak megemlítésével panaszkodik a polgárság arról, hogy éppen a város urai, mint a polgármester, városbíró, plébános és tanácsurak vétenek az erdőket tilalmazó rendelkezések ellen, és éppen ezek küldik szekereiket a tilos erdőbe tüzifavágás és fuvarozás céljából. Továbbá igen sok helyen van szó arról is, hogy a városi főtisztek — *„ambtleutt"* — de az alantas alkalmazottak, mezőőrök — *„feldhuetter"* — sem járnak el igazságosan a tilos erdőkben kihágáson ért polgárokkal szemben, mert befolyásos nagy urakat nem zálogolnak meg, de a kisemberekkel és szegényekkel szemben könyörtelenül járnak el. Csak a legjellemzőbb errevonatkozó panaszt akarom ideiktatni az 1528. évi jegyzőkönyvből:

„Item gmainer stat holltz vnd grundt seind bisher durich die felldhuetter ser verwarlost vnd vernachlasst worden. Begert ain gmain, die heren des ratz sollen ainen oder zwen felldhuetter aufnemen, von inen den ayd nemen vnd daz sy gege sy dem armen als dem reichen vnd dem reichen als dem armen mit phenndten handlen, kaines verschönen noch gestatten, das ainer inn pannhöltzern haw vnd der ander nit, sundder soll geleich zuegeen, wosyirm ambt nit recht warten, solt man sy straffen. Es soll weder purgermaister noch rychter noch ander kainer in panholtz hagken." [10]

Hogy mennyire szakszerűen kívánják a tilos erdőben az építkezésekre alkalmas törzseket kivágatni, arra rávilágít az 1526. évi jegyzőkönyv:

[10] „A város erdejét és földjeit a mezőőrök eddig igen elhanyagolták és nem gondozták. A közönség azt kívánja, fogadjanak a tanácsurak egy vagy két mezőőrt és eskettessék meg ezeket arra, hogy a szegényt úgy, mint a gazdagot, a gazdagot úgy, mint a szegényt, egyformán megzálogolják, ne szépítgessenek semmit és ne engedjék meg, hogy az egyik a tilos erdőben vágjon, a másik ne, hanem egyformán tanuskodjanak és hatisztükben nem járnak el igazságosan, büntettessenek meg. Sem a polgármester, sem a városbíró, sem senki más a tilos erdőben ne vágjon."

„Item ain gmain hat den feldhuetter fur sich erfordert, ab ime gleublich erinnert, das Caspar Kolb im Zarhalbem lassen hagken, die brännttler abgehaut verkauft vnd den Kogl gar ausgehagkht vnd wann furon mer panholtz auf paw erlaubt, sol man alzeit an sundern orten auszeugen lassen vnd nit alle holtzer verwüsten.“ [11]

Itt tiltakozik a polgárság az ellen, hogy épületfa vágásának ürügye alatt egész erdőrészeket vágjanak tarra és azt kívánja, hogy az építési célra engedélyezett fát előre jelöljék ki. Ez teljesen modern erdőhasználati eljárás, mert a mai kor erdésze is úgy jár el, hogy abban az erdőben, amelyben nagyméretű szerfát kíván nevelni, az évi használatot nem egész foltok tarravágásával veszi ki, hanem azt a vágásra érett fák gondos kikeresésével és kijelölésével szálanként szedegeti össze. Elődeink tehát már akkor a jelenleg legmodernebb erdőgazdasági üzemmód, a szálalás alapján kívánták értékes, tilos erdeiket kihasználni és tiltakoznak a tarvágás ellen.

Az idézett felszólalásban még a *„verkauft“* kifejezés tűnik fel, amiből arra következtethetünk, hogy a tűzkárosultak sem kapták ingyen a leégett házaik felépítéséhez szükséges fát a városi erdőből, hanem azért valamit fizetniök kellett. Ennek további következménye az volna, hogy minden épületfáért váltságot kellett fizetni és talán a tüzifát sem vihették teljesen ingyen a városi erdőből. Ennek a kérdésnek végleges tisztázására az itt feldolgozott jegyzőkönyvekben és számadásokban adatokat nem találtam. Talán más ránk maradt iratból sikerül majd erre a kérdésre végleges világosságot deríteni.

Mint említettem, a *„panholtz“*-ról szó van már az első, 1455-ből származó jegyzőkönyvben és erről tárgyalnak még az utolsó ban, az 1541. éviben is. Az 1455. évi jegyzőkönyvben a *„panholtz“*-ra vonatkozó kívánság fogalmazásából érezni lehet, hogy ez már akkor sem lehetett új fogalom a felszólalók előtt, amiből az következik, hogy a régi soproniak már 1455. előtt is tilalmaztak egyes erdőrészeket erősebb méretű szerfa termelése céljából és mivel az 1541-ből fennmaradt jegyzőkönyv tanusága szerint akkor is, tehát nyolcvanhat évvel később, még nagyobb súllyal beszélnek erről, joggal állíthatjuk, hogy elődeink ezt az erdőgazdasági rendet már 1455. előtt és 1514. után is követték, az tehát századokon át állott fenn.

[11] „A város közönsége maga elé idézte a mezőőrt, hogy jól emlékszik-e arra, hogy Kolb Gáspár (városbíró volt a megelőző évben) a Szárhalomban a tűzkárosultaknak fát vágatott és nekik eladta és a Koglt (ma *Finkenkogl*, Pintytető) teljesen levágatta és ha ezentúl nagyobb mennyiségű épületfa vágására adnak engedélyt a tilos erdőben, úgy jelöltessenek ki a fák különféle helyeken és ne pusztítsanak el minden fát“ (egy helyen).

A jegyzőkönyvekben csak a „Durlos" és „Zarhalb" erdőkkel kapcsolatban fordult elő a *„panholtz"* kifejezés. Nem hiszem, hogy ezt úgy kellene értelmezni, mintha csak a Dudlesz- és Szárhalom-erdő volt tilos erdő, sem pedig úgy, hogy ezek az erdőrészek egész terjedelmükben tilos erdők lettek volna. Nem lehetett az egész Dudlesz és Szárhalom tilos erdő azért, mert nézetem szerint ezekben az erdőrészekben is gondoskodni kellett olyan, a városhoz közel fekvő részletekről, amelyekből az ezekhez közelebb fekvő városrészek lakosai kevés fuvarköltséggel hozhattak maguknak tüzifát és ezért ezeknek az erdőknek is valószínűleg csak egyes, szerfatermelésre alkalmas, jó talajú részeit tilalmazták, a többiekben pedig tüzifavágás is folyt. Bár feltűnő, hogy a várostól délre és nyugatra elterülő többi erdőrész mint tilos erdő sehol sem szerepel, mégis feltehetjük, hogy itt is voltak tilalmazott részek. Erre enged következtetni az, hogy a Brennberg mögötti második — a Hermesárok és a Vadkanárok közt emelkedő — dombot, amely Ágfalvához közel fekszik, az ágfalvi és lépesfalvi lakosok, de a soproni gazdapolgárok ma is a „Freiwald" név alatt ismerik. Ez talán Ágfalva és Lépesfalva lakosai részére az az erdő lehetett, ahol tüzifájukat szabadon — *frei* — vághatták, az erdő többi része pedig rájuk nézve tilos erdő lehetett. Megjegyzem, hogy ez az erdőrész kerek 350 hold terjedelemmel elég nagy is ahhoz, hogy ezeket az akkoriban még kisebb lakosságú falvakat tüzelővel ellássa. — Feltűnő, hogy a megmaradt jegyzőkönyvekben éppen a Dudlesz és Szárhalom tilos erdőkről van csak említés és panasz az azokban a nagyurak által elkövetett visszaélésekről. Úgylátszik ezek az erdők éppen a városhoz való közelségük miatt voltak alkalmasak arra, hogy a nagyurak ide ruccantassák ki szekereiket tüzifáért, ha hirtelen szükségük lett rá, mert a messzebb fekvő és nehezebben járható hegyvidéki erdők erre módot nem nyujtottak. Másrészt a közpolgárság a távolabbi erdőkben előfordult kihágásokról talán éppen messzebb fekvésük miatt nem is szerzett tudomást, mert azokba nem igen jutott el.

A jegyzőkönyvekben sehol *fanemekről említés nincsen.* Nem találhatunk tehát sehol pozitív adatot arra, hogy a város erdejét akkor milyen fanemek alkották. A Házi-féle műben közzétett számadástöredékek és számadások adataiból azonban azt következtetem, hogy a város erdeiben akkor sem voltak nagyobb terjedelmű fenyvesek és az erdőket főleg tölgy-, cser-, bükk-, gyertyán- és nyírállományok alkották úgy, mint a mult század közepéig, mielőtt a soproni erdőkben az üzemtervszerinti gazdálkodás és ezzel együtt a rendszeres fenyőültetés megindult. Ezeknek a számadásoknak sok adata szól arról, hogy a város saját céljaira vásárolt olyan építési anyagokat, amiket csak fenyőfából lehet

és szokás előállítani, mint fedélszékekhez való vékonyabb faragott fát, lécet, deszkát és — ami akkoriban igen nagy mennyiségben kellett — fazsindelyt. Ennek az állításnak az igazolására idézem az alábbi számadási adatokat.

Az 1404-ből fennmaradt számadástöredékből:

„Item dedi dem Phanzagel XXVIII. den vm zwen laden zu der sleprukken bay Vnser Frawn et drein zinmerman ze XVI den. vnd dem richter XXIIII den. vm drew holcz zu der sleprukken et VIII den. ain zinmerman.“ [12]

Ugyanabból a számadástöredékből:

„Item Erharten chramer VI sol. XVIII den. fur XXXIII laden et VI sol. fur drew holcz.“ [13]

Piberauer János 1420. évi kórházi számadásából:

„Item VI holcz cze VIII. den. auff dye padstuben ym spital vund I tag II czimmerman per XX den., dye dy sper hinauff gesaczt habent vnd XXXII latten vmb XLII den. vnd I hundert lattennagel vmb XIII den. vnd awerso I tag II cimmerman per XVI den., dye gelat habent vnd gedecht habent vmb I halbs tausend schintel vmb LXXI den. vnd VII hundert schintelnagel vmb XXXV den.“ [14]

És végül Schadendorf Tamás 1427—28. évi számadásából:

„Item von Niclasen dem Knewslein hab ich kawft XXXV ladten per II den. wienner, die hat man genomen vnter das zigeldach auf der alten stuben...“ [15]

Mindezekből az adatokból világosan látjuk, hogy az előbb már említett építési puhafa anyagokat, illetve fenyőfélgyártmányokat még városi célokra is vásárlás útján szerzik be, és így joggal állíthatom, hogy ezek előállítására alkalmas puhafa, *fenyőféle a városi erdőben nem volt.*

Az itt idézett adatok elsejéből határozottan kitűnik, hogy deszkát kereskedőtől vettek, amit e számadások más helyeiből is meg lehet állapítani. Ha a város erdejében meg lett volna az a

[12] „A Phanzagelnak adtam a Boldog Asszonyunk melletti csapóhídhoz való két deszkáért 28 denárt és három ácsnak egyenként 16 denárt és a bírónak 24 denárt három fáért a csapóhídhoz és nyolc denárt egy ácsnak.“

[13] „Ugyancsak Erhart kereskedőnek 6 solidus 18 denárt 23 deszkáért és hat solidust három fáért.“

[14] „A fürdőszobához az ispotályban vettem 6 fát, egyenként 8 denárért, fizettem két ácsnak egy-egy napszámot 20 denárral, akik a szarúfákat elhelyezték, vettem 32 lécet 42 denárét és 100 lécszeget 18 denárért és ugyancsak fizettem két ácsnak egy-egy napszámot 16 denárral, akik léceztek és fedtek és fizettem egy fél ezer zsindelyért 71 denárt és 700 zsindelyszegért 35 denárt.“

[15] „Knewlein Miklóstól vettem 35 lécet egyenként 2 bécsi denárért, amiket a régi szoba (talán terem a városházán) feletti cserépzsindelytető alá használtak fel.“

fanem, amelyből ezek az építési anyagokat előállíthatók, akkor azokat biztosan a saját fájukból készítették volna és nem is lettek volna a városban kereskedők, akik faragott fát, lécet, deszkát és fazsindelyt idegenből hoztak be és tartottak raktáron. Hogy szükségük volt a soproniaknak erre a fabehozatalra, azt bizonyítja még az 1523. évi jegyzőkönyv következő felszólalása is:

„... *sol ain ersamer rat hilflich sein gegen den dreissgern, ... dergleichen von allem holtzwerch ist gemaine stat fur al dreissigist von khönigclicher maiestat gefreit, wo aber die dreissger nit darein gewilligen wollten, so sol man solhes an ainen lanndsfursten lanngen lassen.*“ [16]

Eszerint a soproniaknak meg volt az a kiváltságuk, hogy bárhonnan hoztak be fát saját szükségletükre, az után harmincadot fizetniök nem kellett. Ha a város saját erdejéből tudta volna építési faanyag-szükségletét fedezni, úgy ilyen kiváltságra nem lett volna szüksége és valószínűleg nem is értékelték volna annyira, hogy annak a harmincadszedők részéről való megsértését a közgyűlésen szóvátegyék és erről a sérelemről a királynál panaszt tétetni kívántak volna. És hogy itt csakis épületfa behozataláról lehet szó, azt könnyen belátjuk, ha meggondoljuk, hogy tekintettel az akkori útviszonyokra, aligha hozhattak tüzifát idegenből, de következtethetünk erre a „holtzwerch“ kifejezésből is, amely alatt sohasem értettek feldolgozatlan fát, hanem mindig már ipari célokra előkészített félgyártmányt, mint zsindelyt, deszkát, lécet, faragott fát stb.

Ezek után joggal feltehető az a kérdés, hogy hát mirevaló volt a tilos erdő, ha idegenből vettek épületfát? Erre felelhetek azzal, hogy a puhafaanyagon kívül ott, hol a fa súlya nem volt gátló körülmény és ahol nagy teherbírásra, tartósságra és kisebb tűzveszélyességre törekedett az akkori építkezés, igen sok keményfát, főleg tölgyet használt fel. Így boltozott mennyezetek mellett igen sok fafödémet építettek, amikhez keményfagerendákat használtak, ebből készítettek ablakokat, ajtókat, kapukat és lépcsőket is. Igen sok keményfa kellett még présekre, hordókra, hidakra, malmokhoz, de főleg az erődítésekhez, amiről előbb már említést tettem. Ezért kellett a *„panholtz“*.

Hogy olyan dolgokat ,amiket keményfából elő lehet állítani, a város saját fájából faragtatott, arra is találunk több adatot az említett számadásokban.

Így Schadendorf Tamás számadásában:

[16] „... segítsen a tiszteletreméltó tanács a harmincadszedők ellen, ... mert a város közönsége mindennemű faanyag után is harmincadmentes, ha pedig a harmincszedők ezt figyelembe venni nem akarják, úgy ezt az uralkodónak tudomására kell hozni.“

„Item dem Schächner zymermann, dem statmaister, hab ich geben IIII taglön per XX den. albus, das er hat püchsenholcz geschlagen.“ [17]

Továbbá ugyanott:

„Item dem Schachner vnd sein geselln hab ich geben V taglon per XX den. albus das sy das puchsenholcz habent ausgeczimert.“ [18]

És végül:

„Item dem Schachner III taglön per XX den. albus, das er die streuholcz ausgeczimert hat zu der aussern prugken peim Hinderntor.“ [19]

A két első adatban ágyútalpakról van szó, a harmadikban hídpálya borítására való hídlásfáról. Ezeket csak keményfából volt célszerű előállítani és azért a város saját fájából faragtatta is ezeket Schadendorf Tamás úr.

Arra vonatkozólag, hogy a polgármesternek, a városbírónak, vagy a tanács valamelyik tagjának volt-e külön megbízása az erdőkre vonatkozó intézkedések és általában az erdőkről való gondoskodás tekintetében, a jegyzőkönyvekben határozott adatot nem találtam. Csak egy jegyzőkönyvből lehetne arra következtetni, hogy ez a *városbíró* dolga volt, mert az 1526. évi jegyzőkönyv már előbb idézett egyik szakaszában arról van szó, hogy Kolb Gáspár a tűzkárosultak részére a tilos erdőben vágatott fát, ez a Kolb Gáspár pedig a megelőző évben városbíró volt. Az erdők őrzése, az azokban folyó dolgok ellenőrzése, a kihágók megzálogolása és a kihágások feljelentése a mezőőrök kötelessége volt, amit a már idézett felszólalások eléggé bizonyítanak, mert ott mindig a mezőőrök hanyagságáról és részrehajlásáról van szó.

Favágókról Schadendorf Tamás 1427—28. évi számadásában találunk két feljegyzést:

„Item dem Längen Pawlen hab ich geben VIII tal, den. weiss gelt an seim verdienten sold von des holczhayn wegen, so er getan hat in anno XXVI-to.“ [20]

„Item Erharten dem holczhayeren vnd sein gesellen hab ich geben XII tal. den. weiss gelt.“ [21]

[17] „Schächnernek, a városi ácsmesternek adtam négy napszámot egyenként 20 fehér denárral, azért, mert puskafát vágott.“

[18] „Schachnernek és legényeinek adtam öt napszámot egyenként 20 fehér denárral azért, mert a puskafát kifaragták.“

[19] „Schachnernak három napszámot fizettem egyenként 20 fehér denárral azért, mert kifaragta a hídlásfákat a külső hídhoz a Hátulsókapunál.“

[20] „Ugyancsak Lang Pálnak adtam 9 talentum denár fehér pénzt favágással megszolgált zsoldja fejében, amit a huszonhatos évben keresett.“

[21] „Ugyancsak Erhart favágónak és legényeinek adtam 12 talentum denár fehér pénzt.“

Ez a két feljegyzés azt mondja, hogy Láng Pál az 1426-ban végzett favágó munkáért 9 talentum denárt kapott és Erhart favágó és legényei 1427-ben 12 talentum denárt. Egy talentum denár 240 denárnak felel meg, Lang Pál tehát 2160 denár és Erhart favágó és legényei 2880 denár bért kaptak favágásért. Piberauer János 1420-ból való kórházi számadása szerint egy szüretelő napszám (ez női lehet) 5 denár, egy puttonyhordó napszám 7—8 denár és általában egy férfi napszám 7—8 denár. Ha ezek alapján egy favágó napszámot 8 denárra és egy favágó napi munkateljesítményét 2 ürméter tüzifatermelésre teszem, úgy a Langnak kifizetett összeg 270 napszámnak és 540 ürm. tüzifa vágatási bérének, az Erhartnak és legényeinek kifizetett összeg pedig 340 napszámnak és 720 ürm. tüzifa vágatási bérének felel meg. Mindkét adatból kiviláglik, hogy a város ebben a két évben házilag vágatott nagyobb mennyiségű tüzifát és hogy ennek a munkának elvégzésére volt egy favágómestere, aki legényekkel dolgozott és ezekkel együtt elég tekintélyes összeget keresett. És abból, hogy itt a zsold kifejezés is előfordul, talán arra lehetne következteni, hogy ez a favágómesteri megbízatás bizonyos hivatalos szinezettel is bírt. Erre enged következtetni a favágóról említést tevő egyetlen, 1545-ből való jegyzőkönyvi felszólalás is:

„Item der holczhayer sol vor der stat ain stangnen aufstekhen zu warczaihen, da sol ain yeder den mist, den er ausfürt, hinder der stngen vnd nicht daruor niderschütten vnd werdas vberfert, der ist dem holczhayer so oft veruallen XXII den.“ [22]

Ez a felszólalás olyan ténykedéssel kívánja a favágót megbízni, amelynek hatósági színezete van, mert az intézkedése ellen vétőktől bírságszedési joggal akarja felruházni, erre pedig csak bírónak vagy egyéb hatósági személynek volt joga.

Sajnos, a többi jegyzőkönyvben, amelyek az 1455. utáni 83 évről maradtak ránk, sehol a favágásról említés nincsen és így erről eddig többet megállapítani nem tudtam. Ennek ellenére azonban az az érzésem, hogy ebből a *„holczhayer“*-ből nőtt ki a mai erdőmester.

*

Forstliches aus dem alten Sopron. Von *N. Zügn.*

Die Bürger Soprons erwarben ihren ganzen Landbesitz in den Jahren 1277 bis 1547 und die bewaldete Fläche dessen betrug um das Jahr 1500 etwa 8700 ha.

[22] „A favágó állítson fel a városon kívül egy rudat intőül, hogy mindenki a szemetet, amit kifuvaroz, a rúd mögött rakja le és ne azelőtt és aki az ellen vét, tartozik a favágónak minden eset után 12 denár bírságot fizetni.“

Auf Grund zahlreicher Dokumente aus den Jahren 1400 bis 1541 kommt Verf. zu nachstehenden Schlussfolgerungen:

1. Die Bürger Soprons waren um die Erhaltung und Schutz ihrer Wälder immer sehr besorgt und forderten von der Obrigkeit wiederholt Massnahmen zur Verhütung der grosse Schäden anrichtenden Waldbrände.

2. Sie nahmen gegen jede Raubwirtschaft energisch Stellung. Das Holzen war nur verheirateten Bürgern und nur zweks Deckung des Eigenbedarfs gestattet.

3. Zur Sicherung des nötigen harten Bauholzes wurden besondere Reviere („*panholz*" genannt) ausgeschieden, denen entsprechende Schonung und Pflege zugedacht war.

4. Die Nutzholz liefernden Waldteile wurden in Hochwaldform, die nur den Brennholzbedarf deckenden Bestände als Niederwald bewirtschaft.

5. Namhafte Nadelholzbestände waren in den Wäldern der Stadt nicht vorhanden und der Bedarf an weichem Bauholz wurde schon im Mittelalter durch Einfuhr gedeckt.

*

Les forêts du vieux Sopron, par *N. Zügn.*

L'étude d'innombrables documents datant des années 1400 à 1541 a révélé 1º que les bourgeois de Sopron avaient toujours apporté grand souci à la conservation de leur forêt; 2º qu'ils réussissaient à la protéger contre tout danger et abus d'exploitation; 3º que, pour s'assurer le bois dur nécessité par les constructions, ils avaient aménagé certains cantons en futaie sous la dénomination „panholtz"; 4º que, pour le reste des peuplements dont ils tiraient le bois de chauffage, ils avaient adopté le traitement en taillis; 5º que, faute d'essences résineuses, ils devaient importer le bois tendre employé dans les constructions.

*

Forestry in old Sopron. By *N. Zügn.*

On the basis of many documents of the period 1400—1541, the author draws the following conclusions: 1. the citizens of Sopron have always taken great care to maintain their woodlands, 2. they also protected them successfully against risks and mismanagement, 3. to ensure the hard timber required, suitable stands (called „*panholz*") were set apart and these were treated as high forests, 4. the other — serving only for the fire-wood supply — under coppice system, but 5. the soft timber material, there being a lack of conifers, had to be imported.